

*Medunarodni komparativni sistemi*Pregledni rad
UDK 355.02(4)+355.1+355.43**Prema novom vojnom identitetu Istočne i Srednje Evrope**

JERZY J. WIAIR

*Sveučilište u Varšavi, Poljska**Sažetak*

Autor prikazuje poziciju armije i rukovodećeg kadra u zemljama Istočne Evrope koje su prošle kroz radikalne transformacije posljednjih godina. U pojedinim zemljama uloga i motivi armija da ne interveniraju u procese političke demokratizacije bili su različiti, ali im je zajedničko odustajanje od nasilnog zaustavljanja tih procesa koje je bilo ohrabrivano i od Varšavskog pakta, odnosno SSSR-a. Buduću ulogu vojnog faktora u tim državama kao i transformaciju samih armija (politička orijentacija, sastav i komanda, promjene strategija) teško je prognozirati i one će u velikoj mjeri ovisiti o normalizaciji procesa demokratizacije, kao i o općim globalnim, a prije svega evropskim odnosima snaga.

Mirna revolucija u Istočnoj i Srednjoj Evropi 1989. dovela je do dubokog preobražaja geopolitičke situacije u ovoj regiji. Nakon ujedinjenja Njemačke i povlačenja sovjetske hegemonije, države Istočne i Srednje Evrope započele su proces redefiniranja svojih nacionalnih interesa i prestrukturiranja političkog i ekonomskog poretka. I dok je konačni ishod tih promjena i dalje neizvjestan, čini se da je sam proces nezaustavljiv te da ne postoji mogućnost povratka monopolističkoj vladavini komunističkih partija, kao ni ideološkoj, političkoj i vojnoj koheziji Varšavskog pakta. Sam pakt će biti raspušten ili će se preobraziti u labavu koaliciju koja bi se zasnivala na političkim interesima, a bila bi oslobođena ideološkog koordiniranja. Takav razvoj potvrđuje valjanost ključka donesenog prije dvadeset godina da bi u studiji Varšavskog pakta »bilo korisno težište prebaciti s ideologije (priznavajući da sama ideologija može poslužiti kao element moći) na odnose moći u poredbama komunističkih i nekomunističkih koalicija (Remington, 1971, 189).

Vojska u Istočnoj i Srednjoj Evropi suočava se s tri krize istovremeno. Prvo, došlo je do ideološko-političke krize jer su komunističke partije izgubile vlast,

¹ Referat pripremljen za Internacionalni simpozij »Demokracija i sigurnost u Evropi«, 20—24. studenoga 1990, u Beču, Universität Wien, Institut für Politikwissenschaft und Landesverteidigungs Akademie

a u nekim su zemljama prestale postojati. Oficirski kadar, donedavno uglavnom sastavljen od članova vladajuće partije, mora se prilagoditi novoj situaciji. Drugo, položaj Istočne i Srednje Evrope u odnosu na Sovjetski Savez, s jedne strane, i na zapadne saveznike, s druge strane, trenutačno se znatno izmijenio. Zapad više nije neprijatelj, dok su se odnosi sa Sovjetskim Savezom promijenili od *de facto* subordinacije do suverene ravnopravnosti uz elemente napetosti u nekim slučajevima. Promjena je manje dramatična u slučaju Jugoslavije (a u izvjesnoj mjeri i u slučaju Rumunjske) zbog njihove neovisnosti i udaljenosti od SSSR-a u prošlosti. Treće, nestabilnost novih režima — sama po sebi proizvod različitih faktora, kao što su društveno-ekonomske napetosti, rivalstvo između etničkih skupina, slabost demokratskih institucija i demokratske političke kulture — nameće vojsci nelagodno pitanje političkog ponašanja pod stresom. Da li će vojska i dalje biti pasivna i poslušna u odnosu na nove vlasti kao što je uglavnom bila dok su komunističke partije bile na vlasti? Ili će se vratiti starijem običaju aktivnog političkog angažmana, koji je dominirao civilnim i vojnim odnosima u Istočnoj i Srednjoj Evropi u razdoblju između dva rata?

Odgovore na ta pitanja teško je formulirati. Promjene koje su preobrazile političku realnost Istočne i Srednje Evrope previše su svježije. Osim toga, premalo je podataka o trenutnim stavovima vojske u toj regiji. Poznavanje prošlosti, međutim, može pružiti neke indikacije, iako treba biti svjestan opasnosti koje se kriju u svakom pokušaju da se budućnost predvidi na osnovi prošlosti.

Vojska, partija, nacija

Prema uobičajenom stereotipu vojska u Istočnoj i Srednjoj Evropi potpuno je pod kontrolom komunističke partije te je savršeno integrirana u Varšavski pakt, koji je opet pod potpunom dominacijom Sovjetskog Saveza. Analitičari vojnih institucija već odavno dovode u pitanje takav stereotip. Godine 1956, kada su se Mađarska i Poljska suprotstavile sovjetskoj hegemoniji (s dramatično različitim ishodom), vojske ovih dviju komunističkih država pokazale su znakove poistovjećivanja sa svojim nacijama i snažan osjećaj nezavisnosti od moćnog Sovjetskog saveznika. U Poljskoj, u listopadu 1956, kada je SSSR pokušao ucijeniti poljske vođe ne bi li usporili proces destaljinizacije, »poljska je vojska podržala novo rukovodstvo partije koje je predvodio Władysław Gomułka pokazujući također svoju odlučnost da se odupre sovjetskoj intervenciji« (Korbonski, 1981, 10). U Mađarskoj za vrijeme sovjetske intervencije približno 95% vojnih trupa nije podržavalo intervenciju, a veliki broj mladih oficira aktivno je sudjelovalo u revoluciji (Barany, 1989, 372). U Čehoslovačkoj došlo je do raskola u vojsci već 1966. Znatni dio oficirskog kadra podržavao je demokratsko krilo komunističke partije. U kolovozu 1968. sovjetska vrhovna komanda odlučila je izolirati i neutralizirati čehoslovačke jedinice — očiti dokaz da se nije vjerovalo da će one podržati stranu intervenciju (Johnson, Dean, Alexiev, 1982, 113—114). Stoga, može se ustvrditi da su se, suočeni s krajnjim testom lojalnosti, oficiri u ove tri zemlje Istočne i Srednje Evrope ponašali u skladu s patriotskom tradicijom svojih nacionalnih armija. Valja imati na umu, međutim, da ni u jednom od ta tri slučaja nisu lojalnost nacionalnim interesima

i pripadnost komunističkoj partiji bili međusobno suprotstavljeni. U sva tri slučaja je SSSR napao legitimno rukovodstvo vladajuće komunističke partije te su oficiri, protivеći se intervenciji ili odbijajući da je podrže, djelovali i kao patrioti i kao lojalni članovi komunističke partije.

U izvjesnoj mjeri slična je situacija bila i kada su jugoslavenska i rumunjska vojska podržale nacionalne komunističke vođe dok su ovi bili napadani od strane sovjetskih vlastodržaca. Posebno je u slučaju Jugoslavije podrška vojske bila ključna jer su nakon osude hereze predsjednika Tita, staljinističke vlade SSSR-a i drugih komunističkih zemalja izvršile snažan pritisak na Jugoslaviju, koristeći se ne samo ideološkim, političkim i ekonomskim instrumentima već i vojnim incidentima sabotaze i atentata (Johnson, 1972, 68—69). U godinama što su uslijedile jugoslavenska je vojska bila važni instrument predsjednika Tita u njegovoj borbi da očuva jedinstvo Jugoslavije i vlast Saveza komunista Jugoslavije; povremeno je ta funkcija Jugoslavenske armije rezultirala napetostima između oružanih snaga i pojedine frakcije unutar vladajuće partije (Dean, 1976). Za Titova života, međutim, njegov autoritet, kako u partiji tako i u vojsci, bio je dovoljno snažan da se izbjegne bilo kakav veći rascjep.

U Rumunjskoj, zahvaljujući specifičnoj kombinaciji osobne vladavine Nicolae Ceausescu i razradenog mehanizma policijske države, s jedne strane se u vojnoj hijerarhiji razvio osjećaj ogorčenja, a s druge strane je diktator planski razvijao snažan i lojalan aparat tajne policije (Crowther, 1989). U prosincu 1989. rumunjska vojska odbila je podržati predsjednika Ceausescu za vrijeme izbijanja nasilja, koje je konačno dovelo do kolapsa starog režima, hapšenja i strijeljanja njegova vođe, te do stvaranja nove vlade pod kontrolom Fronte nacionalnog spasa. Sa sigurnošću se može ustvrditi da je upravo izostanak podrške vojske bio ključni faktor Ceausescuova pada. Prema nekim glasinama rumunjska se vojska nije zaustavila samo na pasivnom odbijanju podrške Ceausescu. Ako je točno da je bila aktivnije uključena u njegovo svrgavanje, to bi bio prvi poznati slučaj uspješnog vojnog puča nekog komunističkog vođe u Evropi.

Uloga poljske vojske u toku produžene krize 1980. je kontroverzno pitanje. Neki smatraju da je objava vojnog zakona 13. prosinca 1981. dokaz da je poljska vojska bila pod kontrolom sovjetskog rukovodstva te da je lojalno odigrala ulogu instrumenta domaće prisile (Malcher, 1984). U mojoj se vlastitoj analizi ukazuje na patriotsku motivaciju vojske. Djelovanje vojske se interpretira kao nastojanje da se Poljsku zaštiti od imanentne opasnosti od sovjetske invazije. Slične su poglede iznijeli i neki zapadni autori (Cohen 1986, 132; Sanford 1986, 276).

Uza sve očite razlike u prilikama u pojedinim državama Istočne i Srednje Evrope, moguće je formulirati dvije generalizacije u pogledu političkog ponašanja vojske u tim zemljama:

(1) vojne snage Istočne i Srednje Evrope bile su lojalne komunističkim partijama i spremne da ih podrže u slučaju domaćih nereda ili međunarodnog sukoba;

(2) one su bile vezane za vrijednosti nacije-države, a to je njihovo opredjeljenje bilo osnaženo izrazito patriotskim vrijednostima koje su propagirale vladajuće partije i vlade nakon napuštanja staljinističke politike ranih pedesetih.

Te nam generalizacije, međutim, ne pomažu da objasnimo specifično političko ponašanje vojske u iznimnim događajima koji su se zbili 1989. *Post festum* je lako tvrditi da je vojska napravila ono što je sukladno s njezinom slikom o sebi kao o nacionalnoj armiji, to jest da je podržala, ili se barem nije suprotstavila, procesima demokratskih promjena. Međutim takvo njezino ponašanje predstavlja dramatičnu promjenu s obzirom na dotadašnji odnos vojske prema partiji. Ljudi u uniformama, većina s partijskim knjižicama u džepu, dozvolili su da njihova partija izgubi vlast i poslušno su prihvatili nove političke gospodare. Da bismo objasnili taj fenomen, valja razlikovati dva oblika preobrazbe: promjena putem kompromisa između vladajuće partije i opozicije (Poljska i Mađarska) i promjena kroz nagli slom režima (Čehoslovačka i DDR). U Bugarskoj, vladajuća partija — sada pod imenom Bugarska socijalistička partija — uspjela je pobijediti na prvim slobodnim izborima te ostati na vlasti. U Rumunjskoj Fronta nacionalnog spasa, kao i njezin vođa predsjednik Ion Iliescu, pobijedili su na izborima koje je opozicija proglasila namještenima. U tim dvjema zemljama tako nije došlo do prijelaza vlasti te je vojska — barem za izvjesno vrijeme — bila pošteđena dileme da li da prihvati novu vlast. U Jugoslaviji neujednačeni proces demokratizacije (brži u Sloveniji i Hrvatskoj nego u drugim republikama), kao i sve veći nacionalni sukobi, doveli su do raznih spekulacija u pogledu uloge jugoslavenske vojske kao potencijalnog arbitra i čuvara jugoslavenskog jedinstva. Zbog njihove jedinstvenosti jugoslavenske prilike valja razmotriti kao poseban slučaj.

U prilikama dogovorenog kompromisa, vojska je ili pasivno podržala političke vođe u njihovim nastojanjima da ostvare prijelaz kroz dogovor (Mađarska) ili je aktivno promicala takvu politiku (Poljska). Slučaj Poljske je posebno interesantan po tome što je vojno vrhovništvo, uključujući i samog generala Wojciecha Jaruzelskog (koji je u to vrijeme bio i predsjednik Državnog savjeta i prvi sekretar Centralnog komiteta Poljske ujedinjene radničke partije), moralo upotrijebiti pritisak — čak i prijetnju ostavkom — da bi natjeralo nevoljki Centralni komitet vladajuće partije da prihvati dalekosežni kompromis sa sindikatom »Solidarnost«. Dok je u slučaju Mađarske vojska jednostavno slijedila stari običaj poslušnosti u odnosu na rukovodstvo vladajuće partije, u Poljskoj vojska je (združena s reformističkim krilom partije) nametnula demokratizaciju partijskoj birokraciji. Prije nego što svi dokumenti iz tog razdoblja postanu dostupni, i prije nego što ključni akteri ne dobiju priliku svjedočiti, teško je potpuno objasniti što je motiviralo vojno rukovodstvo da krene putem koji vodi do dobrovoljnog napuštanja vlasti. Može se, međutim, spekulativno ukazati na tri faktora. Prvo, poraslo je uvjerenje u vojsci da nema dugoročnog rješenja krize u Poljskoj bez suradnje sa »Solidarnosti« i bez naklonosti zapadnih sila koje nisu tajile svoju politiku uvjetovanja svoje podrške procesom demokratizacije u Poljskoj. Drugo, konsolidacija rukovodstva M. Gorbačova u SSSR-u i službeno napuštanje Brežnjevljeve doktrine omogućili su poljskom rukovodstvu da na-

pravi pomak daleko veći od onog koji se činio mogućim prije samo nekoliko godina. Treće, vojni vrh se nadao da će dogovoreni kompromis rezultirati nekim oblikom podjele vlasti, barem za nekoliko slijedećih godina, a osim toga smatralo se da je takva podjela vlasti povoljnija od ranije ustaljene slabe ali monopolističke vlasti partije. Ovaj treći faktor, pokazalo se, zasnivao se na pogrešnoj pretpostavci. Jednom kada je demokratski proces otpočeo, imao je svoj momentum osnažen brzinom promjena u susjednim zemljama.

Uloga vojske u slomu »tvrdih« režima E. Honneckera u DDR-u i Gustava Husaka u ČSSR-u dosta je zagonetna. Ti su režimi pali pod pritiskom uličnih demonstracija, a da nije ni bilo pokušaja da se te demonstracije uguše silom. U slučaju Čehoslovačke čini se da postoje dokazi da je u studenom 1989. vojna komanda pod ministrom obrane generalom Milanom Vaclavikom napravila pripreme za upotrebu odabranih vojnih jedinica protiv »neprijatelja režima«; konačno nikakve naredbe u tom smislu nisu izdane te je čehoslovačka vojska pasivno promatrala slom starog režima (Mazan, 1990). U DDR-u je pasivnost vojske također u suprotnosti s desetljećima ustaljenom upotrebom sile protiv neprijateljskog režima. Slijedeća činjenica također predstavlja zagonetku. Zašto su dva najkonzervativnija režima u Istočnoj i Srednjoj Evropi odlučila pasivno prihvatiti poraz radije nego da upotrijebe silu u svrhu vlastite obrane? Njihov neprijateljski stav prema demokratskim reformama bio je preduboko ukorijenjen i predugo poznat, a da bi se moglo pomisliti da su u zadnji čas čehoslovački i njemački komunisti iskusili krizu savjesti. Lojalnost vojnih snaga nije bila testirana u toku rastuće krize, ali ništa što je poznato o tom predmetu ne ukazuje na to da bi političari odustali od primjene sile zbog nepouzdanosti vojske. Vjerovatnije je — iako spekulativno — objašnjenje po kojem je vojska u Čehoslovačkoj i DDR-u, bila prisiljena ostati izvan igre zbog svoje podređenosti vrhovnoj komandi Varšavskog pakta, kao i zbog sovjetske odluke da se ne dopusti krvoproliće u svrhu obrane starih režima. Iako u konačnom ishodu uloga vojske i u ČSSR-u i DDR-u može izgledati slična ulozi vojske u Mađarskoj (ako ne i u Poljskoj), motivacije i mehanizmi djelovanja vojske sasvim su drukčiji. Međutim, iz perspektive buduće uloge vojske, čini se najvažnijom činjenicom da je u svim novim demokracijama Istočne ili Srednje Evrope vojska ili podržala ili pasivno promatrala raspad starih režima. Tako je ponašanje vojske stvorilo uvjete pogodne za reintegraciju vojnih snaga u nove političke sisteme. Do koje će mjere ta reintegracija biti uspješna, još će se vidjeti.

U potrazi za novom ulogom

Preobrazba oružanih snaga u Istočnoj i Srednjoj Evropi uključuje:

- (a) promjene u političkoj orijentaciji
- (b) promjene u sastavu vrhovne komande
- (c) promjene u vojnoj strategiji i organizaciji

Prvi je aspekt vjerojatno najočitiji. U Poljskoj, Mađarskoj i Čehoslovačkoj vojne su snage izgubile svoj izrazito komunistički karakter da bi postale neopredijeljene. Glavna politička uprava vojnih snaga je ili ukinuta ili je prerasla

u nepolitički obrazovni odjel. Politički oficiri ili napuštaju službu ili bivaju premješteni na druge dužnosti.

U Poljskoj taj je proces praćen snažnim trendom ka reafirmaciji religioznih vrijednosti. Devetog rujna 1990. organizirano je prvo poslijeratno hodočašće vojske u samostan u Jasnoj Gori u Czestockom uz službeni pristanak ministarstva obrane. Vjerska služba namijenjena vojsci i veća uloga vojnih kapelana dokaz su novog ideološkog usmjerenja vojnih snaga. Promjene u tom pogledu odgovaraju sve važnijoj ulozi Rimske Katoličke Crkve u drugim aspektima javnog života (kao što su zakon protiv abortusa koji je odobrio Senat i uvođenje vjerske poduke u državnim školama proglašom ministarstva za prosvjetu). S obzirom na tradicionalno jake veze između religije i nacionalizma u Poljskoj, u tim se promjenama može vidjeti povratak na stare običaje.

Najvažnija politička promjena, međutim, tiče se položaja vojnih snaga u odnosu na civilne vlasti. Stara podređenost vojske komunističkoj partiji je nestala, kao što su nestale i stare partije u Mađarskoj i Poljskoj. Službeno, oružane snage nemaju drugu vlast nad sobom osim konstitutivne civilne vlasti. Što to znači, međutim, u uvjetima političke nestabilnosti, tek će se vidjeti. U Poljskoj postoje znaci novog neformalnog odnosa koji se razvio između rukovodstva »Solidarnosti« (a posebno njezina vođe Lecha Walesa) i nekih elemenata u oficirskim korpusima oružanih snaga. Da li će se taj odnos razviti u nešto slično »partijskom tutorstvu« (s tim da »Solidarnost« zamijeni Poljsku ujedinjenu radničku partiju u tom pogledu) pokazat će vrijeme.

Kadrovske promjene usmjerene su na podmlađivanje komandnog oficirskog kadra. Pod vladom Tadeusza Mazowieckog u Poljskoj posljednji generali s iskustvom iz drugog svjetskog rata napustili su aktivnu službu (uključujući i bivšeg ministra obrane generala Floriania Siwickog) a zamijenili su ih profesionalni oficiri u ranim četrdesetim i pedesetim godinama. Iako takva promjena nije prvenstveno politička (a i dobrodošla je za pripadnike vojne profesije jer otvara nove mogućnosti napredovanja), ona sigurno ima političke posljedice. Mlada generacija vojnih oficira manje je vezana za ideologiju starog režima i veća je vjerojatnost da će se prilagoditi novoj ulozi oružanih snaga. Osim toga, dobro je obrazovana i lakše će zadovoljiti novim zahtjevima stvorenim nakon promjene strategije i vojne organizacije.

Nova strategija i nova vojna organizacija ostaju i dalje slabo definirane. Armije Istočne i Srednje Evrope više ne zasnivaju svoj *raison d'être* na konfrontaciji s »imperijalističkim zapadom«. S odumiranjem zajedničke vojne strategije država Varšavskog pakta i s političkom prcorijentacijom Istočne i Srednje Evrope na bliže partnerstvo sa SAD-om i Zapadnom Evropom, oružane snage Poljske, Čehoslovačke i Mađarske kreću prema tradicionalnim koncepcijama nacionalne obrane koje se zasnivaju na oslanjanju na vlastite snage i na nadi da će zbog uzajamne sigurnosti u Evropi stvarno angažiranje vojnih snaga u borbi biti nepotrebno. To uzrokuje, prije svega, tendenciju smanjivanja vojne potrošnje (kao i ukupnog vojnog potencijala) — a ta je tendencija očito privlačna za zemlje u dubokoj ekonomskoj krizi. Već osamdesetih godina sociološke studije u Polj-

skoj pokazuju znatno smanjenje interesa među mladim Poljacima za probleme obrane te njihove sumnje u pogledu obrambene politike Poljske (Kociecka 1989, 150—154). S novom geopolitičkom situacijom u regiji, takvi će se stavovi još više proširiti i ojačati.

Nedavna sociološka anketa srednjoškolskih i visokoškolskih studenata u Poljskoj provedena u listopadu 1990. pokazuje paradoksalnu strukturu stavova o raznim pitanjima vezanim za nacionalnu obranu.²

Ispitanici u ponovnom ujedinjenju Njemačke vide potencijalnu opasnost za sigurnost Poljske (60%) i za njezin međunarodni položaj (45%). Također su uvjereni da SSSR neće zadržati sadašnje granice, ali 29,3% vidi u tom procesu opasnost za Poljsku. Samo manji dio mladih Poljaka (20%) vjeruje u mogućnost poljsko-njemačkog prijateljstva. Velika većina (preko 70%) ispitanika uvjereni je da u slučaju oružane agresije Poljska ne bi bila u stanju efikasno se obraniti. Stoga su opcije mladih u pogledu obrambene politike slijedeće:

- zadržati sadašnje vojne snage, ali bez prisutnosti sovjetskih vojnih jedinica na tlu Poljske — 30,6%
- ojačati vojni potencijal Poljske — 30,1%
- smanjiti vojni potencijal Poljske — 6,2%
- zadržati sadašnji vojni potencijal uz ostanak sovjetskih jedinica u Poljskoj — 3,6%.

Rezultati ankete daju sliku o povećanoj brizi za sigurnost Poljske u novoj geopolitičkoj situaciji. Međutim, stavovi u vezi s obaveznim služenjem vojnog roka bili su izrazito negativni. Čak 41% ispitanika bilo je protiv bilo kakva oblika služenja vojne obaveze, a čak 31% je smatralo da ni neki supstitut obaveznom služenju vojnog roka nije koristan. Gotovo polovica mladih Poljaka (49,1%) opredijelila se za profesionalnu vojsku.

Kako se ovaj trend bude nastavljao, tako će biti potrebno uskladiti veličinu vojnih snaga s ne baš velikom naklonošću koju vojna profesija uživa među mladim Poljacima. Slične su tendencije otkrili i jugoslavenski sociolozi koji su proučavali stavove mlade generacije Jugoslavena prema oružanim snagama i vojnoj profesiji (Bebler, 1987). Razlike među jugoslavenskim republikama interesantne su jer se čini da manje razvijene republike proizvode veći postotak mladih ljudi zainteresiranih za vojnu karijeru. Visoki prestiž vojske u Istočnoj i Srednjoj Evropi u prošlosti možda ustupa mjesto drugim prioritetima koji su sličniji onima u razvijenim zapadnim zemljama.

² Anketu je provela dr. Danuta Kociecka (Institut za proučavanje omladine u Varšavi) na osnovi nacionalnog reprezentativnog uzorka studenata iz poljskih srednjih škola i sveučilišta. Uzorak se sastojao od 1430 mladih ljudi. Rezultati još nisu objavljeni i ovdje prezentirana diskusija zasniva se na podacima koje je dr. Kociecka ljubazno ustupila autoru.

Neizvjesna budućnost

Svi su ti trendovi tek u svojoj ranoj fazi i budući položaj vojske u zemljama Istočne i Srednje Evrope i dalje ostaje neizvjestan. Vidim dva glavna izvora neizvjesnosti: međunarodni i domaći.

Međunarodni faktor koji će utjecati na buduću ulogu vojske u Istočnoj i Srednjoj Evropi je, iznad svega, budućnost SSSR-a. U ekstremnom scenariju sloma i raspada Sovjetskog Saveza u čitavoj istočnoevropskoj regiji prevladat će kaotična situacija, a stara rivalstva i neprijateljstva opet će imati važnu ulogu. U takvom scenariju doći će do ponovnog poziva na oružje motiviranog prvenstveno nacionalizmom. Bez obzira da li će takvi pozivi na oružje konačno i dovesti do lokalnih ratova (takav ishod u svjetlu sve veće međuovisnosti nije vjerojatan), doći će do povećanog zanimanja za stvaranje nacionalnih armija znatnih potencijala.

Prema manje ekstremnom scenariju predviđa se reorganizacija SSSR-a u konfederalnu zajednicu suverenih republika (uz vjerojatno istupanje nekih sadašnjih sovjetskih republika na južnim i zapadnim granicama). Takva će konfederacija ostati značajna svjetska sila s jakim utjecajem u Istočnoj i Srednjoj Evropi — posebno ako uspije prevladati sadašnju ekonomsku i političku krizu kod kuće). Politika SSSR-a prema Evropi imat će odlučujući utjecaj na vojnu i obrambenu politiku država Istočne i Srednje Evrope. Najvjerojatnija — a ujedno i najbolja — strategija za te države, bit će da rade na izgradnji sistema uzajamne sigurnosti, unutar kojeg će SAD, SSSR i Evropa (s Njemačkom u središtu) surađivati. Time bi potreba za jakom nacionalnom obranom bila manje bitna, a ostvareni bi bili optimalni uvjeti za vanjsku sigurnost Istočne i Srednje Evrope.

Treći scenario odražava mogućnost radikalnog povlačenja SSSR-a od sadašnje politike demokratizacije i suradnje sa Zapadom. Takvo se povlačenje ne može zbiti bez dramatičnog preokreta u sovjetskoj domaćoj politici, vjerojatno vojnog puča. Iako vjerojatnost takvog razvoja događaja ne bi trebalo preuveličavati, treba biti svjestan njegovih ogromnih posljedica za obrambenu politiku Istočne i Srednje Evrope. Protureformacija u SSSR-u, posebno vojna, stavila bi sve države bivše sovjetske imperije u Evropi u veliku opasnost. Iako njihove vojne snage ne bi bile dovoljno efikasne da brane njihovu nezavisnost, sigurno je da će se okrenuti nametljivijoj vojnoj politici.

Domaći faktor može se svesti na pitanje da li će demokratski režimi u Istočnoj i Srednjoj Evropi preživjeti tešku ekonomsku krizu i rast novih desno orijentiranih populističkih autoritarnih pokreta. Ako demokracije propadnu, vojska će se možda ponovo naći (dragovoljno ili ne) u središtima moći. Konačno, njihovi prethodnici prije rata kontrolirali su države Istočne i Srednje Evrope (s izuzetkom Čehoslovačke) u toku većeg dijela dvadesetogodišnjeg razdoblja između dva rata. Trenutno se takav razvoj ne čini vjerojatnim, posebno zbog jakog utjecaja demokratskih zemalja Zapadne Evrope na političke trendove u istočnom dijelu kontinenta. Ali ne može se isključiti mogućnost sloma nove demokracije u nekim od tih zemalja. U tom slučaju možda ćemo opet biti svjedocima stare slike vojnika na konju kako preuzima vlast iz ruku posrnule demokratske vlade,

ili — to se isto ne može isključiti — iz ruku populističkog, autoritarnog civilnog vođe. Kao i uvijek, vojnu intervenciju u politici više će uzrokovati nedostaci civilne vlade nego namjerna volja vojske.

Štogaod da se dogodi, vojska u Istočnoj i Srednjoj Evropi suočava se s novom i neizvjesnom budućnosti. Njezina vlastita definicija situacije i njezine uloge u novim okolnostima u postkomunističkoj Istočnoj Evropi snažno će utjecati na njezin budući položaj i ponašanje. Za nove bi demokracije bilo mudro da posvete posebnu pažnju reorganizaciji i preorijentaciji svojih oružanih snaga na način koji bi pridonio uspjehu demokratske vlasti.

S engleskog prevela:

Milica Milas-Bracović

LITERATURA

- Barany, Zoltan D. (1989), »Military Higher Education in Hungary«, *Armed Forces and Society*, vol. 15, no. 3, 371—388.
- Bebler, Anton (1987), »The Yugoslav Youth and Military Occupation Developments in the Field of Social Science Inquiry«, *Forum International*, (Sozialwissenschaftliches Institut der Bundeswehr), no. 6, 7—24.
- Cohen, Stephen F. (1986), *Sovieticus: American Perceptions and Soviet Realities* (New York: W. W. Norton)
- Crowther, William (1989), »Ceausescuism and Civil-Military Relations in Romania«, *Armed Forces and Society*, vol. 15, no. 2, 207—226.
- Dean, Robert W. (1976), »Civil-Military Relations in Yugoslavia, 1971—1975«, *Armed Forces and Society* vol. 3, no. 1, 17—58.
- Johnson, Ross A. (1972), *The Transformation of Communist Ideology: The Yugoslav Case, 1945—1953* (Cambridge, Mas. and London: The MIT Press)
- Johnson, Ross A., Dean Robert W., Alexiev, Alexander (1982), *East European Military Establishments: The Warsaw Pact Northern Tier* (New York: Crane Russak)
- Kociecka Danuta (1989), *Młodzież, patriotyzm, obronność* (Youth, patriotism, defensive power — in Polish) (Warsaw: Instytut Badan Młodzieży)
- Korbonski, Andrzej (1981), »The Dilemmas of Civil- Military Relations in Contemporary Poland: 1945—1981« *Armed Forces and Society*, vol. 8, no. 1, 3—20.
- Malcher, George C. (1984), *Poland's Politicized Army: Communists in Uniform* (New York: Praeger)
- Mazan, Leszek (1980), »Grzech generala Vacka (The sin of General Vacek — in Polish), *Polityka* (Warsaw), no. 43, October 27
- Remington, Robin Alison (1971), *The Warsaw Pact: Case Studies in Communists Conflict Resolution* (Cambridge, Mass. and London: The MIT Press)
- Sanford, George (1986), *Military Rule in Poland: The Rebuilding of Communists Power in 1981—1983* (London and Sydney: Croom Helms)
- Wiatr, Jerzy J. (1988), *The Soldier and the Nation: The Role of the Military in Polish Politics, 1918—1985* (Boilder and London: Westview Press)

Jerzy J. Wiatr

*TOWARDS A NEW MILITARY IDENTITY OF EASTERN AND CENTRAL EUROPE**Summary*

The author discusses the position of the army and the commanding cadres in the countries of Eastern Europe which have been passing through radical transformation during recent years. In different countries there have been different motives for the army not to intervene into the processes of political democratization but they have all abstained from stopping those processes by force and in doing so were also encouraged by the Warsaw Pact, namely by the USSR. It is difficult to foretell the future role of the military factor in those countries as well as the transformation of the armies themselves (political orientation, composition and command, changes in strategy). To a great extent these will depend on the normalization of the processes of democratization, as well as on general global, and, in the first place, European power relationships.